

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יט, תשכ"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מחיי המלים

מה ממחטה

עם הצעת המלה מגבת (קונטרס קפא, עמ' 250)
 ב'האור' מג' בשבט תרנ"ג, מביא עורכו גם את המלה
 ממחטה:

למטפחת לנקות האף או נוטים לקבע שם מיוחד, מן
 הפעל המיוחד להפעולה הזאת, והוא: מחט. בתלמוד נמצא
 הפעל זה רק לנקות הפתילה: מוחטין את הפתילות (ביצה ל"ג),
 אך בערבית הפעל הזה בעצמו משמש לנקות האף, וכן בלשון
 צרפתית משתמשים בפעל אחד לשני הענינים האלה. ולכן
 דעתנו לגזר מזה שם: ממחטה, ממחטתי, ממחטתכם, ממחטות,
 ממחטתי — וגם על השם הזה הסכימו בלשני עירנו.

הצעה זו עוררה תגובות ובהן הערתו של אחד
 המורים הנ"ל (רשימה מג) הכותב ב'האור' מיום א' אדר
 תרנ"ג:

...ונפלאת בעיני למה עמסתם על השרש האמלל
 „מחט“ שתי אותיות למשקל. קשים מאד לפה ולאזן הכנויים
 ממחטתי, ממחטתכם וכו'.

לדעת המבקר מוטב היה לחדש במקום 'ממחטה'
 מחט או „ממחט כמו משפט“ או „מחטה כמו אהבה“.

מו. גנדרנית

במאמר 'יצורי הספרות' ב'האור' מא' באדר אלף
ותתכ"ד לחורבן (תרנ"ג) הובאו דברים אלה:

זאת סלימן היא, כרוב בנות חוה, גנדרנית, קלת
דעת, אוהבת למצא חן בעיני אנשים, לשמע מהללים מפייהם,
כי יסובבוה הגברים ויבקשו אהבתה.

ההערה למלה גנדרנית היא:

מה שנקרא קוקט בלעז.

מז. מזודה

ב'פרט' בקובץ 'מירושלים' לזאב יעבץ, חלק שני,
ווארשא תרנ"ד, הובאה המלה: מזודה (כלים כ, א) רייעטאשע,
וב'המזרח' מתרס"ג, ב'רשימות מילקוט התיר' מאת אוול
המודעי נאמר: 'לי לא היתה בלתי אם מזודתי'. ההערה
למלה האחרונה היא: רייעטאשע (כלים).

מח. סרט

בסיפור 'בסערת המלחמה' ב'האור' מי"ד בתשרי א.ף
ותתכ"ד לחורבן (תרנ"ג) נאמר:

הדור בלבשו וסרט ארגמן עובר דרך כתפו על חזהו
וגבו.

ההערה על המלה סרט היא:

חתיכת בגד ארוך וצר כעין רצועה.

גם ב'הצבי' מכ"ו תשרי תרנ"ד בתרגום דון קישוט
של דוד יודילוביץ מוספרת מלת הסרטים:

סרט : ארג ארוך, צר, ממשי או מצמר גפן. באשכנזית
באנה, ובצרפתית רובאן (מלון לבן יהודה).

מט. רשמי, משרד

ב'האור' מכ"ד באדר ב' אלף ותתכ"ב לחורבן (תרנ"א).
במדור 'תחית הלשון' כותב העורך :

אחד המושגים אשר לא יצרנו לו עדין שם בלשוננו הוא מה
שיאמרו בלעז אופייסיל, על כל דבר הנעשה או הנאמר בשם
הממשלה, בשם איזה ועד וכו'...

ולאחר שהוא מעיר על שימושים שונים למושג זה :
ואנו משתמשים במלה הערבית רשמי... להשרש הזה

בערבית כל משמעת רשם בעברית, והסתעפו ממנה עוד משמעות
אחרות, ובתוכן גם משמעת תקנה, חק, מנהג, ואח"כ רשמי,
אופייסיל, לאמר לפי החק, התורה, המנהג. והנה אם לא נוכל
למצא שרש בלשוננו אשר יתרגם היטב את המושג הזה, בודאי
עלינו לקחת את המלה הערבית, ולתת לה אולי צורה יתר
עברית, למשל רשום, במשקל קדוש תחת רשמי. אך כמדמה
לנו שיש לנו בלשוננו שם המכון היטב להמושג הנזכר...

וכאן מביא בעל המאמר את השמות שרד וכן שריד,

שרד והפעל שרד. לגבי שרד.

נוכל לסמוך על הפרוש המקבל... ואם כן, בגדי
ה"שרד" הוא כמו בגדי השרת, לאמר הבגדים אשר ילבשו
הכהנים ב"שרתם" בקדש, והוא ממש כאשר יאמרו בלעז :
בגדים אופייסיל... ונוכל עוד לבנות מזה שם משרד, לאמר
מקום השרד, והוא יהי מכון ממש להמלה האנגלית אופיס.

שהיא כמו בצרפתית ביורו, והוא בית הכתיבה, בית העבודה,
בית ה"שרת" לאיזה דבר, לאיזו חבר...
ובסמוך, בסיפור 'הממון' לאמיל זולה, ב'האור' מכ"ז
לחדש סיוון של אותה שנה:

וביום ההוא ישבה להמשן במשרד בוש. כל החדר הקטן
היה מלא גופה הגס.
בהערה למלה משרד:

בית השרות, בית העסק, ביורו בצרפת. עין האור בגליון
כד.

דוגמת שימוש במלה "רשמי" בעיתונות הבאתי
ברשימתי על "קטר ורפבת" ב"לשונו לעם" קסז—קסת.
הכותרת "הקיטור בירושלים. הפתיחה הרשמית למסלת
הברזל מיפו ירושלימה" נתפרסמה ב"האור" מיום ט' בתשרי
תרנ"ג.

ג. גרביים

פעמים רבות נתפרסמה ב'הצבי', עוד בשנת תרמ"ה,
מדועה המכריזה על

גרבים! זאקען! ג'וראפיס!

טובים ויפים וחזקים, הרבה יותר

ממלאכת יד. עשויים במכונה חדשה...

בזול גדול מאד.

בשנת תרנ"ג, ב'האור' מיום ז' במרחשון אתתכ"ד
לתורבן, מאשר העורך במאמרו 'לבושי הרגל' מונח מקובל
זה:

ללבוש של חוטי פשתן או צמר לכסות בו הרגלים תחת
הנעלים נהגו לקרא פוזמקאות. אך מהמקומות שבאה שם המלה
הזאת נראה ברור שפוזמק הוא דוקא לא הלבוש ההוא, אלא
מין נעלי, ובפרט נעל חשוב, יפה. וכן פרשו המפרשים
האחרונים...

ובסופו של המאמר :

וללבוש של חוטים שהזכרנו למעלה אנו נוהגים לקרא
גרבים, בשם הערבי, ובפרט שהשרש גרב משתף לעברית
וערבית גם במשמעותו העברית (גרב וילפת)...

ויותר מאוחר, בכ"ה בטבת, כותב בן יהודה :

בדבר גרבים וזרדסים באמת אין להכריע. השם גרבים
הוא מלה ערבית וזרדס נמצא בתלמוד ושמות גרדפים הם
לדבר אחד. אך בכל מקום שיש לנו שני שמות למושג אחד
טוב שנסכים לחלק ביניהם באיזה דבר. וביחס לשני השמות
הנזכרים נסכים גם אנו להשתמש בגרבים ללבוש הרגל שלם,
המכסה השוק, וזרדס להמכסה רק כף הרגל.

וא' ספיר במכתבו ב'האור' מח' באדר תרנ"ג כותב :

בשם גרבים לבתי השוק השתמשו עוד הגאונים. מקור
השם הזה הוא... מהשם גרב וילפת כ"ח [כפי הנראה ?] מהשם
גרב אשר פירושו בעברית גם בערבית כ"ס, תרמיל, גרבי שמן
במשנה. גום השם זאקקען באשכנזית הוא מהשם זאק יורה
גם על גרבים ועל כ"ס להגן.

נא. מוקדם, מאוחר

ב'האור' מיום א' באדר א' אתתכ"ד לחורבן (תרנ"ג),
במדור 'תחית הלשון' מתפרסם מכתב מאת 'אחד המורים'

מזכרון יעקב¹. במכתב מעיר הכותב על חידושי לשון שונים ומסיים בהצעתו:

את המלים 'טרד וטוט' (tôt, tard — ר"ס) טוב למלא בהמלים מוקדם, מאוחר. אחד יאמר כבר מאוחר (לאמר הזמן מאוחר) ועלי ללכת, והשני יענהו: עוד מוקדם ותוכל להשאר עוד מעט.

בסיימו את מכתבו אומר 'אחד המורים':

את המלים האחדות האלה הנני מציע לפניך, אדון נכבד, ולפני בלשני ירושלם; חרצו וכדברכם יקום. שמחים אנחנו פה מאד, כי יש בלשנים בירושלם השועים בתחית השפה ומתאויים אנחנו, כי מירושלם תצא תורת הלשון ומשפט מלים חדשות לכל הארץ.

1. מיהו 'אחד המורים' מזכרון יעקב, בעל חידושי תאורי-פועל אלה? על כך כותב לי מר אביעזר ילין, נשיא הסתדרות המורים ויור ועדת ארכיונה: "... מלכתחילה סברתי כי בעל החוש הלשוני הוא דוד אחי ר' זאב יעבץ ז"ל, שהוזמן ע"י הברון להורות בביה"ס של המושבה, אולם לאחר שעיינתי בתולדותיו הוברר כי עזב את המקום עוד בשנת תר"ן. לעומת זאת היה בשנת תרנ"ג בזכרון יעקב המורה משה הורביץ, וייתכן שהגו בעל החוש הלשוני...". ברשימות מג. מגבת מה. ממחטה הבאתי את תגובותיו של אחד המורים על חידושים אלה.

'ספרייה' — 'בית-ספרים'

(הערה)

בחוברתי „לשון בתחייתה“ («לשוננו לעם» קסט—קע) הערתי בעמ' טו, שבענין ספרייה או בית ספרים מעדיפים בימינו לכנות 'בית ספרים' ספרייה גדולה, כגון 'בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי'. לא דקדקתי בדבר, כפי שמעירים לי מר ארי אבנר, ד"ר יעקב מנצור ומר ניסן ברגגרין. בית ספרים אינו ספרייה גדולה דווקא, אלא שם שנשאר מטעמים היסטוריים לספריית האוניברסיטה.

מר ברגגרין כותב:

ספריית האוניברסיטה זכתה לשמה המיוחד ע"י מעשה שהיה: כשהתחילו בשנת תרפ"ב או תרפ"ג להוציא את „כתבי האוניברסיטה ובית הספרים בירושלים“ ע"י הקרן של שמעון וליקובסקי, שלח פרופ' היינריך לוה בברלין חוזר לכמה מלומדים בענין „כתבי האוניברסיטה והספרייה בירושלים“. דוד יוסף בורנשטיין, שהתעסק אז בהכנת מהדורת היובל של כל כתבי ביאליק, שלח לפרופ' לוה מכתב חריף ודרש שינוי השם, ופרופ' לוה נענה לדרישתו, ואז נתקבל השם בית הספרים של האוניברסיטה.